

Az Osztrák-Magyar Monarchia központi katonai felderítő és elhárító szervezete az első világháború idején

Szabó Szilárd¹

Absztrakt:

Az 1850-ben létrehozott Evidenzbureau (Nyilvántartó Iroda) volt az első világháború idején az osztrák-magyar katonai hírszerzés és elhárítás központi szerve. Tevékenysége magába foglalta az idegen országok haderejéről vezetett nyilvántartást, információszerezést valamint az idegen kémtevékenység elleni védekezést. A háború alatt leginkább az idegen rejtjelek megfejtése révén szerzett információkat.

Kulcsszavak: Ausztria-Magyarország, Nyilvántartó Iroda, katonai hírszerzés, katonai elhárítás

Abstract:

The Evidenzbureau, founded in 1850, was the central directorate of the military intelligence and later the counter-intelligence of the Austro-Hungarian Monarchy. Part of the Evidenzbureau was the offensive and defensive intelligence and counter intelligence groups, including the Russian, Italian, Balkan, political and registrar (so called Manipulationsgruppe) groups. During the First World War, the importance of the Bureau was on the rise; the relatively new task of intercepting radio transmissions was added to its traditional functions.

Keywords: Austro-Hungarian Monarchy, Evidenzbureau, Military intelligence

---

¹ Szabó Szilárd PhD, egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Politikatudományi Tanszék

A Habsburg – Lotharingiai dinasztia királyságait és országait megrázó 1848. évi események a birodalom hadügyi szervezetében is változást hoztak. 1848 előtt létezett egy Marschbüro nevű iroda (Menetiroda), melynek feladatköréhez tartozott többek között az is, hogy idegen haderőkről nyilvántartást vezessen.² 1849 júniusában megalakult az uralkodó saját műveleti irodája, ami a Hadügyminisztérium elnöki osztályán belül működött, de csak 1850 augusztusáig. Működése alatt ez az iroda vette át az idegen haderőkről vezetett nyilvántartást.³ 1850 novemberében a Legfelsőbb császári királyi Központi Műveleti Iroda (Allerhöchsten k. k. Zentral-Operationskanzlei) keretében létrehoztak egy hírszerzőrészleg nevű szervezetet is (Kundschaftssektion).⁴ Végül 1850. december 22-én a Főszállásmester törzsének főnöke (Leiter/Chef des Generalquartiermeisterstabes) által kibocsátott 2178. számú körrendelet (Nr. 2178. Cirkular-Erlass) hozta létre a Nyilvántartó Irodát (Evidenzbureau, a továbbiakban Iroda)⁵

---

² Haderő alatt a szárazföldi hadsereget és a 20. század kezdetétől pedig a légierőt értem. Szándékosan nem a hadsereg kifejezést használom, mivel az csak egy seregetest. Az osztrák-magyar haderő első világháború alatti magasabb parancsnokságai. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai iratok levéltári segédlete, Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, sorozatszerkesztő dr. SZIJJ Jolán, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2001, 7-8. pp.

³ Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band V Die bewaffnete Macht, herausgegeben von Adam WANDRUSZKA und Peter URBANITSCH, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1987, 160. p.

⁴ PETHÖ, Albert, Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg, Leopold Stocker Verlag, Graz-Stuttgart, 1998, 13. p.

⁵ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Geschäftsbücher, Evidenzbureau des Generalstabes 1851-1913, Band 434. Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850–Ende 1866. (Osztrák Állami Levéltár, Hadi Levéltár, a Vezérkar Nyilvántartó Irodájának könyvei 1851-1913, 434. kötet, Szolgálati és szervezeti szabályzatok 1850-től 1866-ig). Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Nachlässe und Sammlungen Nachlaß Ronge B. u. C. /126. Geschichte des Evidenzbureaus des Generalstabes, 110. p. Nachlaß Wolf-Schneider B/197/6/VII. 444. p. RONGE, Max, Kriegs- und Industriespionage. Zwölf Jahre Kundschaftsdienst, Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1930, 13. p. REIFBERGER, Josef, Die Entwicklung des militärischen Nachrichtenwesens in der k. u. k. Armee, Österreichische Militärische Zeitschrift, 1976. 3. szám, 214. p. PETHÖ, 1998, 13. p. SCHÄTZ, Angelika Maria, Nachrichtendienste in der österreichischen Rechtsentwicklung, Univ. Diss. Wien, 1999, 93. p.

1866. december 20-án Ferenc József ausztriai császár elfogadta Franz Freiherr von John altábornagy és Albrecht főherceg tábornagy javaslatát, amely egyebek között azt is tartalmazta, hogy a jövőben az Iroda kerüljön ki a Hadügyminisztérium szervezetéből és az újból létrehozott Hadsereg-főparancsnokság (Armeeoberkommando, AOK) szervezetébe tagolódjon.⁶ 1868. január 15-én azonban feloszlatták a Hadsereg-Főparancsnokságot és az Iroda újra teljes egészében a Hadügyminisztériumhoz került.⁷ Végleges helyére végül 1871-ben került, amikor is az 1865-óta már pusztán Vezérkarnak (Generalstab)⁸ nevezett egykori Főszállásmester törzsének illetve magának a Vezérkar főnökének az egyik irodája lett.⁹

Az Iroda alapvető feladata eredetileg az 1850. évi szolgálati szabályzat¹⁰ alapján az idegen haderőről összegyűjtött információk, ismeretek, adatok nyilvántartása volt. Ez az előírás kifejezetten tartalmazta, hogy az információkat nem kizárólag hivatalos forrásokból kell megszerezni, ugyanakkor a szabályzat 3. §-a úgy rendelkezett, hogy ezt a tevékenységet az Irodának csak háború esetén kell folytatnia.¹¹ 1866-ban azonban jelentős törés következett be az Iroda hírszerző tevékenységében, ugyanis – ahogy erről az Iroda egy 1870-ből származó jelentése beszámol – ettől az évtől kezdődően az osztrák-(magyar) katonai hírszerzés gyakorlatilag teljesen leállt.¹² A hírszerzés leállítására valószínűleg takarékosági megfontolások miatt került sor.¹³ Csak az 1876. évi

---

⁶ WAGNER, Walter, Geschichte des k. k. Kriegsministerium, Band II. 1866-1888, Hermann Böhlau's Nachf. Wien-Köln-Graz, 1971, 16. p.

⁷ Nachlaß Ronge, Geschichte, 126. és 128. pp.

⁸ REGELE, Oskar, Generalstabchefs aus vier Jahrhunderten, Verlag Herold, Wien, 1966, 33. p. Die Habsburgermonarchie, 1987, 166. p

⁹ VII. Wirkungskreis und Obliegenheiten des Chefs des Generalstabes und der Organe derselben c.) Bureaus 4. Evidenz-Bureau für Evidenthaltung fremder Heere. Ugyanitt szerepel a „Generalstabs-Bureau” kifejezés is. Organische Bestimmungen für das Heerwesen, betreffend den Generalstab vom Jahre, Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1875, 1-3. ill. 11. pp.

¹⁰ §. 1. Dienst-Normale für das Evidenthaltungs-Bureau fremder Armeen, Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850–Ende 1866.

¹¹ §. 3. Dienst-Normale für das Evidenthaltungs-Bureau fremder Armeen, Dienst- und Manipulationsvorschriften seit 1850–Ende 1866. Nachlaß Ronge, Geschichte, 110. p.

¹² Nachlaß Ronge, Geschichte, 130. p.

¹³ Anleitung zum Kundschaftsdienst im Frieden, 1872. 1872 Felderítő - szolgálati utasítás – Anleitung zum Kundschaftsdienste, A magyar rendvédelem-történet hagyatéka – Nachlass der Ungarischen Ordnungsschutzgeschichte, sorozatszerkesztő – Redakteur der Reihe, PARÁDI József, sorozatgondozó – Betreuer der Reihe, Szemere Bertalan Magyar

szolgálati szabályzat tartalmaz újra olyan rendelkezést, amely előírta az Iroda számára a békeidőben folytatott hírszerző tevékenység folytatását.¹⁴

Az 1889. évi szolgálati szabályzat volt az első utasítás, ami kifejezetten előírta az Irodának az ellenséges kémtevékenység elleni fellépést, vagyis a katonai elhárítást.¹⁵ Ezután az Iroda hatásköre az idegen haderőkről vezetett nyilvántartás és a katonai felderítés mellett kibővült az ellenséges – nem csak katonai – kémtevékenység elhárításával, leleplezésével is.¹⁶ Megállapítható tehát, hogy az Iroda hatásköre az 1890-es évek elején kiterjedt az idegen haderőkről vezetett információk összegyűjtésére és nyilvántartására, a békében és háborúban egyaránt folytatott katonai hírszerzésre, amelynek az Iroda volt a központi irányító szervezete és az osztrák-magyar Monarchia ellen irányuló kémtevékenység felderítésére és megakadályozására.¹⁷

A hírszerzésért kizárólag az Iroda mindenkor főnöke volt a felelős a vezérkarnak, aki ezen a területen meglehetősen nagy önállósággal rendelkezett.¹⁸ Az Iroda orientálta a vezérkar főnökét, az uralkodó és a trónörökös Katonai Irodáját (Militärkanzlei) a közös had- és külügyminisztert az éppen aktuális katonai folyamatokról, eseményekről.¹⁹ Ehhez az információszerzésnek többféle módját alkalmazta. Az egyik a katonai attasék tevékenysége volt.²⁰ Legkésőbb 1861-től az Iroda megkapta a katonai attasék jelentéseit, amiket kiértékelésük után továbbítottak a csapatokhoz, sőt, havonta

---

Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság – Wissenschaftliche Gesellschaft für Ungarische Ordnungsschutzgeschichte Bertalan Szemere, Budapest, 2014, magyar fordításban 69-161. pp. Fordította REGÉNYI KUND Miklós, német nyelven 225-323. pp. Német nyelven gót betűkkel 325-417. pp.

¹⁴ Dienst-Instruction für das Evidenzbureau 1876, Nachlaß Ronge.

¹⁵ Anleitung für den militärischen Kundschaftsdienst im Frieden, 1889, kézirat, Bibliothek des Kriegsarchivs.

¹⁶ PETHÖ, 1998, 17. p.

¹⁷ Nachlaß Wolf-Schneider, 197/6/IX. PETHÖ, 1998, 19. p. SCHÄTZ, 1999, 98. p.

¹⁸ URBANSKI, August von Ostrymiecz, Das Evidenzbureau des k. u. k. Generalstabes. Ein Kommentar zu Generalmajor Max Ronge's Werk „Kriegs- und Industriespionage“, Militärwissenschaftliche Mitteilungen, 1930, 890. p.

¹⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Nachlässe und Sammlungen, Nachlaß Urbanski B/58. Das Tornisterkind. Lebenserinnerungen des Feldmarschalleutnant von Urbanski, 114. p.

²⁰ MORITZ, Verena, Néhány gondolat a katonai titkosszolgálatok I. világháború előtti működéséről, Történelmi Szemle LXI. 2014. 2. szám. 2014, 309. p.

Budapesten és Bécsben megjelenő közlönyt („Streffleur”) is kiadtak.²¹ A vezérkar főnöke – legalábbis Franz Conrad von Hötzendorf – nemcsak hivatalos, hanem magánleveleket is kapott az attaséktól. Ezekben az adott ország katonai helyzetén kívül a politikai helyzetről is beszámoltak.²² Ez rávilágít arra – ami egyébként a forrásokban ritkán bukkan fel –, hogy az Iroda hírszerző munkája nem kizárólag az egyes államok katonai képességeinek felderítésére szorítkozott, hanem minden olyan tényezőre is kiterjedt, amely egy állam teljesítőképességével függött össze.²³

Az Iroda nemcsak a leendő katonai attasék kiválogatásában játszott döntő szerepet, hanem 1861-óta hatáskörébe tartozott az egyes seregtesteknél (hadsereg, hadtest, területi parancsnokságok) szolgáló hírszerző tisztek kiképzése is.²⁴ Ezeknek a tiszteknek volt a feladata az egységük hírszerzésének vezetése, továbbá, hogy a hadsereg hírszerző szolgálata részére mozgósítás és háború esetén szükséges anyagokat, utasításokat és parancsokat előkészítsék és kiadják, valamint felvilágosítást nyújtsanak az egységük számára az idegen haderőre vonatkozó minden fontosabb információról.²⁵ Az Iroda az első világháború előtti évekre elérte azt, hogy minden hadtestnél legalább egy hírszerző tiszt teljesített szolgálatot.²⁶

A huszadik század elejétől a hírszerző tevékenység irányítója a Kundschaftsgruppe (Felderítő csoport) volt.²⁷ Az Iroda elhárító funkcióját kezdetben szintén a Kundschaftsgruppe látta el.²⁸ 1917-ben kivált belőle és külön csoporttá szerveződött a Defensivgruppe (Elhárító csoport), ami hat referatúrára tagolódott.²⁹ Az első referatúra hatáskörébe az elhárítás szervezési részfeladatai,

---

²¹ REGELE, 1966, 80. p. SCHÄTZ, 1999, 93. p. WAGNER, Walter, Geschichte des k. k. Kriegsministerium, Band I. 1848-1866, Verlag Böhlau, Graz-Wien-Köln, 1966, 191. p. Nachlaß Urbanski, Das Tornisterkind, 69. p.

²² URBANSKI, 1930, 890. p.

²³ Nachlaß Urbanski, Das Tornisterkind, 114. p.

²⁴ Nachlaß Ronge, Geschichte, 119. p. WAGNER, 1966, 191. p.

²⁵ Dienst-Instruction für das Evidenzbureau 1876, Nachlaß Ronge. Aufgabe des Bureaus, Dienst-Instruction für das Evidenz-Bureau vom Jahre 1886, KA Evidenzbureau des Generalstabes 1851-1913, Akten, Karton 989.

²⁶ KRONENBITTER, Günther, „Krieg im Frieden”. Die Führung der k. u. k. Armee und die Großmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914, Oldenbourg, München, 2003, 240. p.

²⁷ URBANSKI, 1930, 887. p. PETHÖ, 1998, 20. p. SCHÄTZ, 1999, 97. p.

²⁸ Nachlaß Urbanski, Das Tornisterkind, 66. p.

²⁹ „Egyes tisztek elmeséléséből értesültem, hogy ott a cél érdekében (állam vagy párt védelme) eszközeikben cseppet sem voltak válogatások. Minden lelki és testi kínzást alkalmaztak, mely a célhoz vezetett. Az volt a benyomásom, hogy erre a szolgálatra csak

a jelentéstétel szabályozása, a katonai titkok védelmének megszervezése, a csendőrség, a leszerelés és a napló vezetése, valamint a katonai elhárítás, az államrendőrség és a szövetséges államok elhárítási szervezetének nyilvántartása tartozott. A 2. referatúra vezette a nyilvántartást az ellenséges kémhálózatról és kémelhárításról, segédleteket készített az ellenséges hírszerzőszolgálatok felépítéséről, konkrét javaslatokkal kellett előállnia az ellenséges kémtevékenység letörésére és a szabotázsakciók elleni védekezés is ide tartozott.

A 3. referatúra hatásköre kiterjedt a posta, távíró és telefonszolgáltatás területére vonatkozó kémelhárításra, a levelek, táviratok, sürgönyök és csomagok átkutatására, (cenzúra) a titkosírásra, a határ –és útellenőrzésre, a Monarchián belüli forradalmi mozgalmak nyilvántartására, valamint a vegyi laboratórium vezetésére. A 4. referatúra intézte a kémkedési ügyekkel összefüggő jogi eljárásokat, előkészítette az erre vonatkozó törvényeket, az elhárítás szempontjából felügyelte a sajtót és ide tartoztak a hadifoglyokkal kapcsolatos ügyek is.³⁰ Az 5. referatúra foglalkozott a kémgyanus elemek körözésével, a velük kapcsolatos információk cseréjével, idegen tiszték beutazásával kapcsolatos ügyekkel, a belső elhárítással illetve a fotókkal. Végül a 6. referatúra feladata volt az első világháború alatt a Hadsereg-Főparancsnokság hírszerző részlegével való kapcsolattartás.³¹

Az első világháborút közvetlenül megelőző években a vezérkarban fontolóra vették az Iroda átalakításának lehetőségeit. A vezérkar hadműveleti irodájától kiinduló elképzelés szerint megszűnt volna az Evidenzbureau és a Landesbeschreibungsbüro, vagyis az egyes országok földrajzi adottságaival katonai szemszögből foglalkozó Országleíró Iroda. Feladataikat a hadműveleti iroda idegen haderőkkel foglalkozó tisztjei vették volna át. A hírszerző csoport önállóan, külön szervezetben folytatta volna munkáját. Gyakorlatilag az Iroda

---

erkölcseileg romlott, minden gazságra képes egyének alkalmasak”. POKORNY Hermann, Emlékeim. A láthatatlan hírszerző, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2000, 98. p.

³⁰ „A hadifogolyposta cenzúrája. Ez a hivatal a belvárosban volt elhelyezve, nagy személyzettel rendelkezett, nyelvtudósokkal, írásszakértőkkel, rajzolókkal, vegyészekkel, valamint egy jól felszerelt laboratóriummal. Feladata az volt, hogy a hadifoglyokhoz beérkező és tőlük feladott levelezést cenzúrázza. Ezek az orosz és az olasz hadseregre, az ország hangulatára, valamint az ellenséges csapattestek tábori postaszámaira vonatkozó minden adatot nyilvántartottak. A kívánatos adatok beszerzése céljából a feladott levelezőlapokat írásszakértők megfelelő kérdésekkel egészítették ki, vagy új lapokat hamisítottak.”. POKORNY, 2000, 98. p.

³¹ Nachlaß Ronge, Ressorteinteilung.

nagy részét –a hírszerző csoport kivételével – be akarták olvasztani a vezérkar haditervek készítésével foglalkozó hadműveleti osztályába.

August Urbanski von Ostrymiecz, az Iroda akkori vezetője elfogadta a tervet, mert ő is meg volt győződve arról, hogy az Iroda túl sok dologgal foglalkozik, és hatékonyabb lenne az ügyeket a német nagyvezérkar szervezeti felépítéséhez hasonló rendszerben intézni.³² Viszont nem értett egyet azzal, hogy a hírszerző csoportot leválasszák az Irodáról. Szerinte a hírszerzés az Iroda szerves része volt, illeszkedett annak feladatkörébe, hiszen ha az Iroda egyik csoportja hiányos információval rendelkezett, a hírszerző csoport kapta a feladatot a hiányzó információ megszerzésére.³³ A terv nem valósult meg, mert nem tartották elég ésszerűnek.³⁴ De rámutat arra, hogy a vezérkar különböző, információk gyűjtésével és kiértékelésével is foglalkozó osztályai között komoly hatásköri átfedések, összeütközések voltak.³⁵

Szintén a világháborút megelőző évek változásaihoz tartozott magának a Felderítő csoportnak (Kundschaftsgruppe) a kibővülése. 1913. november 1-én már saját alcsoportokkal, külön részlegekkel rendelkezett, mégpedig balkáni, olasz és orosz felderítő csoportokkal (Erkundungsgruppen), külön elhárító-csoporttal (Defensivgruppe), kódfejtő – azon belül olasz-francia és orosz – valamint fotólaboratóriummal, saját segédtszettel és irodafőnökkel, aki a hírszerző csoport saját irodáját (Manipulationsgruppe) vezette.³⁶ Nyugodtan mondhatjuk, hogy a Felderítő csoport (Kundschaftsgruppe) szervezet volt a szervezeten belül.³⁷ A csoportot érintő változások azt eredményezték, hogy nagyjából 1913-tól kezdődően az Iroda csoportjait két kategóriára lehet bontani. Az egyik maga a Kundschaftsgruppe, vagyis a több alcsoporttal rendelkező Felderítő csoport, amely az Iroda aktív felderítő és elhárító szerveként működött, illetve az Iroda összes többi csoportja, az ún. nyilvántartó csoportok (Evidenzgruppen), amelyek továbbra is az Iroda eredeti feladatát, vagyis az idegen haderőkre vonatkozó információkat gyűjtötték össze és dolgozták fel. Valószínűleg ezek az átalakítások is hozzájárultak ahhoz, hogy az Iroda 1913.

---

³² RONGE, 1930, 83. p. URBANSKI, 1930, 888. p.

³³ Nachlaß Urbanski, Das Tornisterkind, 115 p.

³⁴ PETHŐ, 1998, 22. p.

³⁵ Egyedül a titkos hírszerző szolgálat maradt volna változatlan, a nyilvános forrásokból dolgozó szolgálat és az információk kiértékelése teljes mértékben a háborús előkészületek számára előírt rendben működött volna tovább. A hadműveleti, az országleíró és a vasúti ügyek osztálya is foglalkozott információgyűjtéssel és kiértékeléssel. KRONENBITTER, 2003, 240-241. pp.

³⁶ Nachlaß Ronge, Geschichte, 228. p.

³⁷ SCHÄTZ, 1999, 98. p.

április 21-én átköltözött a közös hadügyminisztérium hatalmas új épületébe, amit ma is meg lehet csodálni Bécsben a Stubenringen.³⁸

Az első világháború kitörése után az Iroda szinte kiürült, mivel az állomány nagy része a Hadsereg-Főparancsnokság hírszerző részlegéhez (die Nachrichtenabteilung des Armeeoberkommandos, AOK Nabt.) került.³⁹ A megmaradt állomány formálisan a közös Hadügyminisztérium illetve a Vezérkar főnöke helyettesének alárendeltségébe került, de tulajdonképpen a Hadsereg-Főparancsnokság hírszerző részlege részeként működött (Rücklass-Abt. der Nachrichtenabteilung des Armeeoberkommandos) mint annak egyfajta kiegészítője és Bécsben folytatta tovább tevékenységét.⁴⁰ Ide tartozott az angol és francia Evidenzgruppe, a rejtjelfejtő csoport, valamint az erődítési és a tüzérségi csoport, amelyeket 1915. január 1-én összevontak, majd 1915. július 1-től már csak tüzérségi csoport néven folytatta tovább működését.⁴¹ 1916. január 1-én létrehozták a politikai csoportot, az angol nyilvántartó csoportot pedig összevonták a némettel. A politikai csoport elsődleges feladata a kémelhárítás, a „külföldi hazaárulók” nyilvántartása és a rájuk vonatkozó információk továbbítása azon szervek felé, akik azután nyomon követték az „államellenes cselekvéseket” (staatsfeindliche Umtriebe).⁴²

1916. szeptember 1-én a rejtjelfejtő csoportot két részre bontották: a Chiffregruppe I. foglalkozott ezután az idegen rejtjelezett üzenetek feltörésével, majd 1918. július 1-től különleges rendelkezések alapján végezte a rejtjelezett

---

³⁸ SCHÄTZ, 1999, 99. p. „Elhelyezése a Hadügyminisztérium Duna-csatornára néző magasföldszintjén volt. Sarokszobám pazarul volt berendezve, a parkett szürke posztóval bevonva interurbán. Íróasztalom alatt egy titkos gomb volt, hogy segédtiszem révén a kellemetlen látogatómtól bármikor megszabadulhassak, külön toalettfülkével. Két bejárata volt, egy a segédtiszi szobán keresztül. Három telefonom volt: belső, városi és interurbán. Íróasztalom alatt egy titkos gomb volt, hogy segédtiszem révén a kellemetlen látogatómtól bármikor megszabadulhassak. (...) A nem bennfentes látogatót egy külön szobába vezették, és helyet kínáltak. A fali könyvszekrényen elhelyezett egyik könyvbe volt szerelve egy fényképezőgép objektíve, amely a látogatóra irányult, akiről a mellette lévő szobából felvételt készítettek. Az osztályhoz fényképezési és vegyszeti laboratórium is tartozott, írók lefényképezésére, mindenféle hamisítások előállítására, útlevelek, bélyegek, bélyegzők stb. készítésére.” POKORNY, 2000, 97. p.

³⁹ Nachlaß Ronge, Die Nachrichtenabteilung, 1. p.

⁴⁰ Nachlaß Ronge, Die Nachrichtenabteilung, 2. p.

⁴¹ Nachlaß Ronge, Geschichte, 238-239. pp.

⁴² SCHEER, Tamara, Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkriegs, Heeresgeschichtliches Museum, Wien, 2010, 63. p.

üzenetek összegyűjtését és csoportosítását. A Chiffregroupe II. 1918. július 1-ig a saját üzenetek rejtjelezését, majd a semleges és szövetséges államok üzeneteinek dekódolását végezte. Pethő szerint a Chiffregroupe I. hatáskörébe a francia, az angol és a diplomáciai rádióforgalom lehallgatása tartozott, Pokorny Hermann visszaemlékezéseiben pedig azt olvashatjuk, hogy „...az I-ben a központi rádióállomásokon lehallgatott táviratokat desifrirozták, a II-ben a közvetlen távírvonalak lehallgatása folyt”.⁴³ 1917. február 1-vel az olasz, orosz és Balkán csoportot feloszlatták.

Ezután az Iroda a következő csoportokból állt: a politikai, az angol, a francia, a tüzérségi, a Manipulationsgruppe, valamint a két rejtjelfejtő csoport. Ekkor két új csoportot is létrehoztak, az elhárító és a propaganda csoportot.⁴⁴ 1917. május 15-től az első rejtjelfejtő csoport (a Chiffregroupe I.) két részre bomlott: egy olasz és egy francia csoportra.⁴⁵ 1917. április 10-én Károly ausztriai császár és magyar király Maximilian Rongét nevezte ki az AOK Nabt és így az Iroda főnökévé.⁴⁶ Az Iroda operatív irányítását 1918 februárjától Pokorny Hermann alezredes látta el.⁴⁷ 1917. április 12-én az addig AOK Nabt keretében működő

---

⁴³ Nachlaß Ronge, Ressorteinteilung, PETHŐ, 1998, 128. p. POKORNY, Emlékeim.

⁴⁴ KA AOK Evidenzbüro Karton 3649. Offiziers-Einteilungslisten Ende August 1916 –August 1918. A lista adatai kissé félrevezetők, abból a szempontból, hogy nem azt tartalmazzák, melyik tiszt mikor került az adott csoport kötelékébe, hanem azt, hogy az adott tiszt mikor lépett az Irodaszolgálatába. Vagyis ez a Kriegsarchivban található táblázat nem ad pontos felvilágosítást arra vonatkozóan, hogy az adott csoport mikor alakult meg. Az viszont kiderül belőle, hogy az Iroda Balkán, olasz és orosz csoportjaiban legkésőbb 1917 januárjától már senki sem szolgált. Nachlaß Ronge, Geschichte, 240-241. pp. Pethő könyvében politikai és sajtócsoport szerepel, amit szerinte 1915 áprilisában hoztak létre. PETHŐ, 1998, 58. és 258. pp.

⁴⁵ Nachlaß Ronge, Geschichte, 242. p.

⁴⁶ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 36. p. RONGE, 1930, 274-276. pp.

⁴⁷ Tulajdonképpen már 1917 októberétől ő vezette az Irodát, de munkáját még nem tudta megkezdeni, mert részt vett a breszt-litovszki béketárgyalásokon. Pokorny Hermann 1882. április 7-én született a morvaországi Kremsier (Kromeriz) városában német nemzetiségű családban. 1901-ben avatták hadnaggyá, 1910-ben százados, 1915-től őrnagy. 1918 novemberében még magyar állampolgársága megszerzése előtt átveszi a „magyar hadsereg”. Itt lesz 1921-ben ezredes és innen megy nyugállományba 1935-ben, mint altábornagy. 1945 februárjától az Ideiglenes Nemzeti Kormány megbízásából a Külügyminisztériumban teljesít szolgálatot. 1945. október 6-án vezérezredessé léptetik elő. A Külügyminisztériumtól 1949-ben bocsátják el. 1960-ban Budapesten hunyt el. POKORNY, 2000, 31. és 100. pp.

összes nyilvántartó csoportot megszüntették és 1917. november 1-i hatállyal az Iroda szervezetébe illesztették.⁴⁸

Az utolsó átszervezésre 1918. március 30-i hatállyal került sor. Ekkor alakult meg az adjutánsi iroda és kezdte meg működését a belföldi csoport („Inlands-Gruppe”). A háború végén, 1918 novemberében az Iroda a következő csoportokból szerveződött: politikai, elhárító, tüzérségi és erősítési, nyilvántartó, belföldi, két rejtjelfejtő csoport, a Manipulationsgruppe valamint az un. zsákmány csoport („Beute-Gruppe”) illetve 1 fő különleges feladatokra.⁴⁹

Az Iroda szervezetében működő csoportoknál is lezajlott az a folyamat, ami korábban a hírszerző csoportnál is megfigyelhető, vagyis ezek a csoportok is egyre jobban tagolódtak, egyre több, különböző feladatokat ellátó alcsoportokra, referatúrákba szerveződtek. Az *elhárító csoportban* hat referatúra működött: szervezési, nyilvántartó, egy külön referatúra, mely más szervekkel tartotta a kapcsolatot, egy jogi ügyekkel foglalkozó, egy a körözésekkel és más különleges feladatokkal foglalkozó és egy az AOK Nabt felderítő csoportjaival kapcsolatot tartó referatúra. A *politikai csoport* 1918. július 1-ig szintén hat referatúrából állt: cseh, lengyel és ukrán, délszláv, magyar és román, olasz és egy nemzetközi mozgalmakkal foglalkozó referatúrából.

1918. július 1. után kezdte meg tevékenységét a politikai hírszerző referatúra, a cseh referatúra kibővült a német ügyekkel, a magyar és román referatúra pedig ezután csak a román ügyekkel foglalkozott, a magyarokkal már nem foglalkoztak. Az Iroda *nyilvántartó csoportja* két osztályra bomlott. Az *Evidenzgruppe I.* három referatúrából állt, egy Nagy-Britanniával és annak gyarmataival, egy az Amerikai Egyesült Államokkal és Ázsiával, valamint egy Németországgal és a tengeralattjáró-háborúval foglalkozó referatúrából, amihez tartozott az Iroda könyvtára is. Az *Evidenzgruppe II.* két referatúrát foglalt magába: egy Franciaországgal, Belgiummal és azok gyarmataival foglalkozót és egy Spanyolországgal, Portugáliával azok gyarmataival, valamint Közép- és Dél-Amerikával foglalkozó referatúrát.⁵⁰

---

⁴⁸ Nachlaß Ronge, Geschichte, 244. p. Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 36. p.

⁴⁹ KA AOK Evidenzbüro Karton 3649. Offiziers-Einteilungslisten Ende August 1916 –August 1918. Itt még 3 tiszt van feltüntetve különleges feladatokra. Nachlaß Ronge, Geschichte, 244-246. pp. 1917 októberében még volt un. skandináv csoport, amelyben Svédországgal, Dániával és Norvégiával foglalkoztak. Ezt a csoportot azonban a háború végére a nyilvántartó csoportba tagolták. Nachlaß Ronge, Ressorteinteilung.

⁵⁰ Nachlaß Ronge, Ressorteinteilung. Pethő könyvében az áll, hogy 1917 októberétől létezett az Iroda szervezetében egy kriminálpolitikai csoport is. PETHŐ, 1998, 59. p. Ennek nyomát levéltári forrásban nem találtam.

Az AOK hírszerző részlegét a mozgósításra vonatkozó előírásoknak megfelelően állították fel. Az AOK Nabt hatáskörébe tartozott a katonai hírszerzés és az ellenséges haderőkről vezetett nyilvántartás legmagasabb szintű irányítása. Tulajdonképpen először a Nachrichtenabteilung Balkan került felállításra az Oberkommando der Balkanstreitkräfte részeként. Ebből vált ki a Nachrichtenabteilung Russland, ami az Ost –Oberkommando (OOK) részeként 1914. augusztus 16-17-én Przemyslbe utazott.⁵¹ Az Iroda állományából 17 tiszt került át az AOK Nabt állományába.⁵² Az AOK Nabt és az Iroda eleinte egységesen Oskar Hranilovic von Czvetassin ezredes vezetése alatt maradt, aki így a harctéri hírszerzésért is felelt.⁵³ Azonban már 1914. augusztus 19-én Rongét bízta meg a Nabt hírszerző és elhárító tevékenységének irányításával.⁵⁴

1915. január 1-én a Nabt már rendelkezett politikai és propaganda referenssel, szeptemberben pedig felállították a Nabt sajtóosztályát, melynek fő feladata a külföldi sajtó figyelése és a semleges országok sajtójából jelentés összeállítása volt.⁵⁵ Emellett a Nabt szervezete egy Balkán, egy tolmács, egy erődítési és egy külön hírszerző csoportra tagolódott. Ezen kívül egy Manipulationsgruppe tartozott hozzá, valamint volt egy képviselőjük a közös külügyminisztériumnál. A kezdeti létszám (17 tiszt) 1916-ig nem nagyon növekedett, ekkor 20 tiszt alkotta a Nabt állományát. A Nabt állományában 1917 elején még mindig csak 29 tiszt teljesített szolgálatot. 1917. január 1-től az AOK egy szemantikai jellegű változtatást is véghezvitt: a Kundschaftsdienst elnevezés helyett a Nachrichtendienst kifejezést használta. Ennek megfelelően változtak meg a Kundschaftsstellen és a Kundschaftsoffiziere szavak is Nachrichtenstellen illetve Nachrichtenoffiziere kifejezésekre.⁵⁶

A Nabt ekkor a katonai hírszerzés vezetőjét (Hranilovic von Czvetassin), helyettesét, a Nabt hírszerző és elhárító tevékenységének irányítóját (Ronge), a helyettes vezetése és irányítása alatt álló offenzív és defenzív hírszerző-elhárító csoportokat (Kundschaftsgruppen) az orosz, olasz és a Balkán-csoportot, és a politikai csoportot foglalta magában, valamint hozzátartozott még a

---

⁵¹ PETHÖ, 1998, 57. p.

⁵² RONGE, 1930, 92-93. pp.

⁵³ RONGE, 1930, 92-93. pp. PETHÖ, 1998, 57. p.

⁵⁴ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 2. p.

⁵⁵ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 8. ill. 17. pp.

⁵⁶ 2616/M. I. Abschrift, Wien, 26. 02. 1917. Schaffung einer Zentralstelle für den defensiven Kundschafterdienst (Spionageabwehrdienst) 1913-1917, Österreichisches Staatsarchiv, Haus, Hof- und Staatsarchiv, Politisches Archiv XL Interna LI/6. Karton 242. (Osztrák Állami Levéltár, Házi, Udvari és Állami Levéltár, Politikai Levéltár) PETHÖ, 1998, 57-58., ill. 82. pp.

Manipulationsgruppe és egy regisztrátor is. Az orosz, olasz és a Balkán-csoport úgynevezett Evidenzgruppe volt, vagyis az illető államok haderejéről vezetett nyilvántartást.⁵⁷

1917. március 25-től Hranilovic von Czvetassin ezredes fokozatosan átadta a Nabt irányítását Rongénak. Ez egyben az Iroda és a Nabt fokozottabb önállósodását is eredményezte.⁵⁸ Az 1917. április 7-én kelt 7000. számú rendelkezés határozta meg ezután a Nabt felépítését. A Nabt személyi állománya ekkor 29 tisztből és hivatalnokból állt.⁵⁹ 1917 végén az immáron Ronge vezetése alatt álló Nabt (székhelye: Baden) jelentősen kibővült, összesen 6 csoport, azon belül 8 alcsoport alkotta. Az I. csoport volt az un. „Erkundungsgruppe”, amely aktív felderítő, hírszerző tevékenységet (Offensiver Dienst) látott el. Ennek a csoportnak 5 osztálya, alcsoportja működött, nevezetesen az I. a. az orosz, az I. b. az olasz, az I. c. a Balkán, az I. d. az un. „Inlandgruppe”, valamint az I. e. az un. békepropaganda referatúra.

Közülük az I. d. osztály elhárító feladatokat (Defensiver Dienst) végzett. A II. csoport a rejtjelcsoport (Die Kriegs –Chiffregruppe), aminek vezetője Pokorny Hermann volt. Ide tartozott a II. a. az olasz, a II. b. a román és a II. c. az orosz alcsoport. A III. csoport a személyzeti, a IV. az útlevél, az V. a skandináv csoport – ami később átkerült az Iroda szervezetébe –, végül a VI. a Manipulationsgruppe volt. Az útlevél csoport – amelynek vezetője kivételesen nem katona, hanem Heinrich Heimich személyében rendőr volt – szintén elhárító feladatokat végzett.⁶⁰ Bár nem alkotott külön csoportot, a tolmácsszolgálat a Nabt keretén belül maradt.⁶¹

1918. január 1-én az AOK Nabt szervezete Ronge vezetése alatt (helyettese Franz Nordegg alezredes, az Erkundungsgruppe főnöke) annyiban változott, hogy az Erkundungsgruppe már csak 4 alcsoportból állt, mivel a békepropaganda referatúra megszűnt, a rejtjelcsoporton belül pedig a román helyett ekkor már Balkán alcsoport működött. Ezen kívül az Iroda szervezetében egy Nabt összekötő tiszt teljesített szolgálatot. 1918. július 1-től az Erkundungsgruppe osztályai önállókká váltak. Emellett a Nabt egy tisztjét a közös

---

⁵⁷ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 31. p. PETHÖ, 1998, 58. p.

⁵⁸ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 36. p.

⁵⁹ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 41. p.

⁶⁰ PETHÖ, 1998, 58. p. A Balkán –csoport vezetője 1917. április 7-től a háború befejezéséig Stojakovits Demeter (1883-1946) volt. Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 89. p. 1935-ben Sztójay Döme néven altábornagy, 1936-1944 között berlini magyar követ, 1944. március 22 és augusztus 29-e között magyar királyi miniszterelnök. 1946-ban háborús bűnök vádjával elítélték és kivégezték.

⁶¹ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 41. p.

Külügyminisztérium útlevélközpontjához osztották be, létrehoztak egy tolmácsiskolát és egy különálló útlevélhivatalt.⁶²

Az AOK Nabt képezte az első világháború alatt a teljes katonai hírszerzés és elhárítás központját. A Nabt szervezetén belül is a legfontosabb funkciót az Erkundungsgruppe és a rejtjelcsoport látta el, mivel az általuk szerzett információk alapján döntött a legfelsőbb katonai vezetés a legfontosabb stratégiai kérdésekben. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a Nabt egyfajta döntés-előkészítő funkciót is ellátott, de legalább ilyen fontos volt, hogy ellenőrizze az AOK döntéseinek végrehajtását.⁶³ Ezt a funkciót a Monarchia országai, illetve az elfoglalt területeken felállított hírszerző állomások és az ott szolgálatot teljesítő mintegy 2500 tiszt és hivatalnok révén valósította meg.⁶⁴ Mellettük az AOK Nabt számíthatott azokra a személyekre, akik üzletszerűen foglalkoztak hírszerző tevékenységgel (Kundschafter), azokra, akik szolgálataikért cserébe nem számíthatnak díjazásra, legfeljebb a költségeik megtérítésére voltak jogosultak, esetleg alkalmasszerűen részesülhettek valamilyen ellenszolgáltatásban (Berichterstatter), végül azon személyek szolgálataira, akik kizárólag hazafias érzületből, ellenszolgáltatás nélkül folytattak kémtevékenységet (Vertrauensmann).⁶⁵

Az első világháború alatt az osztrák-magyar katonai hírszerzés egyre magasabb színvonalon látta el feladatát. Ronge némileg elfogult véleménye szerint talán még egy háborúban sem végeztek olyan alapos és pontos hírszerző tevékenységet, mint amit a Monarchia hírszerzői végeztek.⁶⁶ Az első világháború folyamán az információszerzés elsődleges forrásává egyértelműen a telefonok és távírók lehallgatása, a rejtjelezett küldemények megfejtése vált. Ezért kulcsfontosságú volt a rádióadások és telefonvonalak lehallgatása, valamint az,

---

⁶² Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 53. ill. 61. pp.

⁶³ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 14. p.

⁶⁴ ZEINAR, Hubert, Geschichte des österreichischen Generalstabes, Böhlau, Wien-Köln-Weimar, 2006, 560. p.

⁶⁵ NA Nr. 8900 von 1917. Gliederung der NA. AOK HHStA PA XL Interna Karton 241 Liasse II/4.

⁶⁶ „Daß vielleicht in keinem Krieg so eingehende und zutreffende, und was besonders wichtig ist, rechtzeitige Daten über die feindlichen Maßnahmen erlangt wurden” Vagyis „talán még egy háborúban sem szereztek olyan pontos és helyes, és ami különösen fontos, megfelelő idejű információkat az ellenséges intézkedésekről”. KA AOK Faszikel 77 Karton 46 ex 1916. Idézi HÜTTERER, Christine, Der Nachrichtendienst des k. u. k. Armeekommando von 1914-1918 mit besonderer Berücksichtigung der italienischen Kriegsgefangenen –und Überläuferaussagen an der Tiroler Front, Dissertation, Universität Wien, 1970, 30. p.

hogyan irányítja, ki felügyeli ezt a területet. 1917 elején Ronge megakadályozta, hogy Rudolf Schamschula vezérőrnagy, a távírószolgálat főnöke magához vonja a rejtjelcsoportot, a tolmács- és a rádiólehallgató-szolgálatot. Azonban 1917 októberében az AOK hadműveleti osztálya magához vonta a keleti és a délnyugati front rádiólehallgató-szolgálatát. Mivel ez a változtatás nem bizonyult hatékonynak, 1918 júniusában visszaállították az eredeti rendszert, vagyis az irányítás és a felügyelet visszakerült a Nabt szervezetébe.⁶⁷

Forrás és irodalomjegyzék

Levéltári források

I. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Osztrák Állami Levéltár, Házi-, Udvari-, és Állami Levéltár

Ministerium des Aeußern 1848-1818. Politisches Archiv

XL Interna 241

XL Interna 242

II. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (Osztrák Állami Levéltár, Hadi Levéltár)

Evidenzbureau des Generalstabes 1851-1913

Geschäftsbücher, Akten

Karton 989

Armeeoberkommando (AOK)

Evidenzbüro

Karton 3649

Nachlässe und Sammlungen

Nachlaß Ronge

Nachlaß Urbanski

Nachlaß Wolf-Schneider

III. Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Bibliothek des Kriegsarchivs (Osztrák Állami Levéltár, Hadi Levéltár, a Hadi Levéltár Könyvtára)

Anleitung für den militärischen Kundschaftsdienst im Frieden, 1889, kézirat

---

⁶⁷ Nachlaß Ronge, Nachrichtenabteilung, 48. p.

Kiadott források

- 1872 Felderítő - szolgálati utasítás – Anleitung zum Kundschaftsdienste, A magyar rendvédelem-történet hagyatéka – Nachlass der Ungarischen Ordnungsschutzgeschichte, sorozatszerkesztő – Redakteur der Reihe, PARÁDI József, sorozatgondozó – Betreuer der Reihe, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság – Wissenschaftliche Gesellschaft für Ungarische Ordnungsschutzgeschichte Bertalan Szemere, Budapest, 2014, magyar fordításban 69-161. pp. Fordította REGÉNYI KUND Miklós, német nyelven 225-323. pp. Német nyelven gót betűkkel 325-417. pp.
- Az osztrák-magyar haderő első világháború alatti magasabb parancsnokságai. A Hadtörténelmi Levéltárban őrzött katonai iratok levéltári segédlete, Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok, sorozatszerkesztő dr. SZIJ Jolán, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2001.
- Organische Bestimmungen für das Heerwesen, betreffend den Generalstab vom Jahre 1875. Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1875.

Feldolgozások

Könyvek

- Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Band V Die bewaffnete Macht, herausgegeben von Adam WANDRUSZKA und Peter URBANITSCH, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1987.
- KRONENBITTER, Günther, „Krieg im Frieden“. Die Führung der k. u. k. Armee und die Großmachtpolitik Österreich-Ungarns 1906-1914, Oldenbourg, München, 2003.
- PETHÖ, Albert, Agenten für den Doppeladler. Österreich-Ungarns Geheimer Dienst im Weltkrieg, Leopold Stocker Verlag, Graz-Stuttgart, 1998.
- POKORNY Hermann, Emlékeim. A láthatatlan hírszerző, PETIT REAL Könyvkiadó, Budapest, 2000.
- REGELE, Oskar, Generalstabchefs aus vier Jahrhunderten, Verlag Herold, Wien, 1966.
- RONGE, Max, Kriegs- und Industriespionage. Zwölf Jahre Kundschaftsdienst, Amalthea-Verlag, Zürich-Leipzig-Wien, 1930.
- SCHEER, Tamara, Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkriegs, Heeresgeschichtliches Museum, Wien, 2010.

- WAGNER, Walter, Geschichte des k. k. Kriegsministerium, Band I. 1848-1866, Verlag Böhlau, Graz-Wien-Köln, 1966, Band II. 1866-1888, Hermann Böhlau' s Nachf. Wien-Köln-Graz, 1971.
- ZEINAR, Hubert, Geschichte des österreichischen Generalstabes, Böhlau, Wien-Köln-Weimar, 2006.

Cikkek, tanulmányok

- MORITZ, Verena, Néhány gondolat a katonai titkosszolgálatok I. világháború előtti működéséről, Történelmi Szemle LXI. 2014. 2. szám. 307-314. pp.
- REIFBERGER, Josef, Die Entwicklung des militärischen Nachrichtenwesens in der k. u. k. Armee, Österreichische Militärische Zeitschrift, 1976. 3. szám 213-223. pp.
- URBANSKI, August von Ostrymiecz, Das Evidenzbureau des k. u. k. Generalstabes. Ein Kommentar zu Generalmajor Max Ronge' s Werk „Kriegs- und Industriespionage“, Militärwissenschaftliche Mitteilungen, 1930, 886-901. pp.

Disszertációk

- HÜTTERER, Christine, Der Nachrichtendienst des k. u. k. Armeekommando von 1914-1918 mit besonderer Berücksichtigung der italienischen Kriegsgefangenen –und Überläuferaussagen an der Tiroler Front, Dissertation, Universität Wien, 1970.
- SCHÄTZ, Angelika Maria, Nachrichtendienste in der österreichischen Rechtsentwicklung, Univ. Diss. Wien, 1999.